

Ivana Sivrić ♦ Silvana Marić-Tokić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

ivanasivric0@gmail.com – ssillvana@gmail.com

UDK: 070.11

179.1

314.7

Pregledni članak

ETIKA ODGOVORNOSTI I ETIKA UVJERENJA MEDIJA U SUVREMENIM PROCESIMA MIGRACIJE STANOVNIŠTVA RADI POSTIZANJA KULTURNE INTEGRACIJE

Sažetak

Mediji su refleksija društvene stvarnosti. Kroz povijest se mijenjalo i značenje i uloga medija. U teoriji se naglašava da postoje dvije faze razvoja društvene misli i odnosa spram medija. Prva faza predstavlja vremensko razdoblje do pedesetih godina dvadesetoga stoljeća. U toj fazi dolazi do nastanka i razvoja pojedinih medija kao što su film, radio, telefon te mnogih društvenih promjena i društvenoga determinizma koji djeluje u smjeru proizvodnje, podjele rada, odnosno razvoja ekonomije kao dominantne društvene djelatnosti. S daljnjim razvojem društva, znanosti i tehnologije dolazi do pomicanja i razumijevanja ekonomije kao temeljne društvene djelatnosti. Društvo se sve više okreće ka kulturi u kojoj mediji čine važan socijalizacijski agens. Ova druga faza dominantna je i danas. Posebna pozornost posvećena je razvoju televizije koju Marshall McLuhan naziva „produžetkom ljudskog tijela“. Do tada su postojala ozbiljnija promišljanja teorije o medijima kod predstavnika Frankfurtske škole i teoretičara V. Benjamina. McLuhan je svojim razumijevanjem medija da su oni „učinili svijet globalnim selom“ učinio prekretnicu u poimanju medija. Kako je značaj i moć masovnih medija postao nezaobilazan segment ljudskoga postojanja i kulture življenja, tako se pojavila potreba za definiranjem odgovornosti, etike i moralne prosudbe uloge i rada medija. Pitamo se je li pojava novih medija smanjila društveni značaj i kritičnost publike te dovela do samootuđenja čovjeka. Mijenja se i konvergencija medija te ih više ne percipiramo samo kao sredstva prijenosa informacija, već kao čimbenik koji utječe na društvo i postavlja temelje novih vrijednosti i načela kojima teži suvremeni čovjek. Suvremeni procesi migracije stanovništva dominantne su teme kojima se mediji u posljednje vrijeme bave. Pitamo se jesu li mediji više etički uvjerljivi kada nas pozivaju na kulturnu i socijalnu integraciju migranata ili su medijski odgo-

vorni u svojim izvješćivanjima. Služe li mediji kao produžetak ljudskoga razmišljanja i djelovanja ili kao vodiči i medijatori kulturne stvarnosti u kojoj su građani postali pasivni i neaktivni sudionici političkih, ekonomskih, socijalnih i migracijskih procesa i promjena. Max Weber prema tome razlikuje dvije vrste odgovornosti na koje poziva medije. Razlikuje etiku odgovornosti i etiku uvjerenja. Prosuduju li mediji ispravnost djelovanja ponajprije prema predvidivim posljedicama ili vrjednuju ispravnost djelovanja na temelju uvjerenja, ključna su pitanja kojima se bavimo u ovome radu.

Ključne riječi: masovni mediji, suvremeni migracijski procesi, kultura, integracija, etika odgovornosti, medijska etika, moralna prosuđivanja

ETHICS OF RESPONSIBILITY AND ETHICS OF MEDIA CONVICTION IN CONTEMPORARY MIGRATION PROCESSES FOR THE PURPOSE OF ATTAINING CULTURAL INTEGRATION

Abstract

The media are a reflection of social reality. The significance and the role of media have changed throughout history. It is emphasized in theory that two phases of social thought and relationship towards media exist. The first phase represents the time period until the 1950's. That phase is marked by the emergence and development of certain media such as the film, radio, telephone and many social changes and social determinism which operated in the direction of manufacturing, labour division, i.e. the development of economy as a dominant social trade. With further development of the society, science and technology comes a shift in understanding the economy as a basic social trade. The society is now turning toward a culture in which the media are an important socialization agent. This second phase is dominant even today. Special attention is given to the development of television which Marshall McLuhan calls "an extension of the human body". Until then, more serious thinking about the theory of the media were given by the representatives of the Frankfurt School and V. Benjamin. McLuhan made a turning point in media comprehension with his thought that the media "have made the world a global village". As the power and importance of mass-media became not only an unavoidable segment of human existence but also a culture of living, so emerged a need to define the responsibility, ethics and moral judgement of the role and doings of the media. We ask ourselves whether the emergence of new media has lowered the social importance and critical thinking of the public and led to alienation of man. The convergence of media is also changing and we do not perceive them just as means of information transmission anymore, but also as a factor which influences the society and which sets foundations to new values and principles which the contemporary man strives for. The contemporary processes

of population migration are the dominant themes the media are employed with lately. We ask ourselves whether the media are more ethically convincing when they call for cultural and social integration of the migrants or are they responsible in their reports. Do the media serve as an extension of human thinking and acting or as guides and mediators of cultural reality in which the citizens have become passive participants of political, economic, social and migration processes and changes? Max Weber distinguishes two types of responsibility which he urges the media obey. He distinguishes between the ethics of responsibility and the ethics of conviction. Do the media judge correctly the integrity of work, notably according to foreseeable consequences or do they evaluate the integrity of work based on conviction are the key question that are dealt with in this paper.

Key words: mass-media, contemporary migration processes, culture, integration, ethics of responsibility, media ethics, moral judgement

Uvodna kontekstualizacija problema

Klasična pitanja odnosa medija i društva, socijalizacijskih, gospodarskih, ekonomskih, političkih utjecaja i društvene uloge medija bivaju uvijek revitalizirana i aktualizirana kada su potaknuta određenim društvenim promjenama. Takve promjene o kojima je u ovome radu riječ migracijska su kriza, novi suvremeni procesi i kulturni relativizam. To podrazumijeva da su svi pogledi na svijet jednako ispravni te da je istina relativna. Stoga su sve važne dimenzije ljudskoga iskustva, uključujući moralnost i etiku, sve rjeđe univerzalna kategorija, a više prilagodljiva i promjenjiva. Povijest i povijesni trenutci putem kojih spoznajemo paradigmu jednoga vremena i njegove vrijednosne i etičke elemente, način je na koji shvaćamo promjene, ljude, kulturološke matrice.

Povijesne činjenice pomažu nam da ih usporedimo i prilagodimo suvremenim kulturnim i ideološkim promjenama. Kulturni relativizam uči nas da nijedna društvena zajednica ne može ili ne mora biti mjerilo vrijednosti drugih zajednica te da svaka ima vlastita kulturna obilježja koja su nemjerljiva i ne treba ih uspoređivati s drugima, jedino ako to nije primaran cilj neke društvene zajednice, obično u kontekstu boljitka svoje zajednice u usporedbi s „boljom“. U sažetku su predstavljene dvije faze razvoja društvene misli i odnosa spram medija. Kako bismo mogli shvatiti problem izbjegličke krize, nagle migracije stanovništva i uloge medija u tom društvenom procesu, potrebne su nam povijesne činjenice koje prikazuju vrijeme i prom-

jene kretanja medija. Potrebno je shvatiti kritičku teoriju društva počevši od njemačkih neomarksističkih filozofa okupljenih oko Frankfurtske škole pa do suvremenih teorija poimanja masovnih medija.

Razvoj društvene misli i njezin odnos s medijima prikazan je, kao što smo već istaknuli, u dvjema fazama. Prva faza počinje dvadesetih godina i traje sve do pedesetih godina dvadesetoga stoljeća. Za nju je karakteristično da je utjecaj medija na društvo prikazan kao sredstvo u rukama kapitala, odnosno ekonomija se nametnula kao dominantna sfera društva. Zanimljivo je istaknuti da se u ovom razdoblju prve etape događa nagao tehnološki i inovativni razvoj. U medijima dolazi do pojave filma, radija, televizije, telefona. Istaknuti predstavnici Frankfurtske škole u to vrijeme bili su Adorno i Horkhajmer koji su se najviše isticali pisanjem o medijima i pojavi masovne kulture. U djelu *Mediji i društvena teorija* Ljubomir Maširević ističe sljedeće:

Krajem četrdesetih godina dvadesetog veka, pojavljuje se njihova knjiga *Dijalektika prosvjetiteljstva*, u kojoj iznose svoje ključne teorijske stavove u vezi medija, upotrebljavajući termin 'kulturna industrija', kako bi označili masovnu kulturu koja se formirala putem masovnih medija. (...) Ova dvojica Frankfurtova također uočavaju društvene posljedice razvoja medija. Posljedice su negativne po društvo, baš kao i slučaju V. Benjamina. Novi mediji smanjuju kritičku moć pojedinca, podstiču zavisničko i prilagođeno ponašanje ljudi i sprečavaju razvoj autonomnih ličnosti. Pored ovih loših efekata, kulturna industrija kojoj se ljudi prepuštaju u svom slobodnom vremenu, predstavlja samo produžetak radnog dana pojedinca.¹

Prva faza razvoja društvene misli nastaje u vremenu industrijalizacije gdje se kapital i ekonomija doživljavaju kao dominantne društvene sfere. Nova faza društvenoga razvoja tumači medije kao kreatore i modifikatore društvene dominacije. Takav je kontekst razumljiv i u jednoj i drugoj fazi jer je stavljen u kontekst vremena i događaja koji su obilježili navedeno razdoblje i valorizirali određene društvene sfere.

U postmodernom vremenu dogodili su se razni tehnološki izumi: pojavio se telefon, televizija, računalno, internet. Te su nas inovacije dovele do novoga pojma – informacijsko doba. Informacija postaje roba, ekonomija s kojom se trguje. S druge strane, to je sredstvo informiranja, obrazovanja, komunikacije, kupovine. „Bez analize preobrazbe kultura pod novim elektronskim komuni-

¹ Ljubomir MAŠIREVIĆ, „Mediji i društvena teorija“, *Zbornik Fakulteta dramskih umetnosti*, 2004. – 2005., br. 8. – 9, str. 301. – 310.

kacijskim sustavom, celokupna analiza informacionog društva bila bi u osnovi promašena.“²

Nastupilo je novo vrijeme u kojem tehnologija i mediji zamjenjuju industrijsku proizvodnju i ekonomiju kao dotadašnji primarni oblik organizacije društvene sfere.

1. Funkcije medija unutar sustava etike

Masovni mediji imaju zadaću poštivati i uvažavati interese i potrebe građana, služiti kao protok društvenih informacija i kao protok demokratskih procesa. Stoga su točne i pouzdane informacije, objektivnost i nepristranost temeljni etički uvjeti na kojima bi se novinarstvo trebalo zasnivati.

Pored toga, medijski su radnici osobe koje su zadužene za prijenos kulturnih vrijednosti, informacija. Medijski radnici određuju standarde za koje smatraju da su potrebni i minimalni za ostvarenje društveno važnog rada i odgovornosti prema tome radu.

Neovisno o izvoru informacija društvo ima pravo očekivati određenu razinu etičkoga ponašanja od svojih medijskih institucija, a ako to ne dobije, dolazi do krize povjerenja između institucija i same javnosti. U tom se smislu etička očekivanja mogu mijenjati i varirati, a ovisе o ulozi medijskoga radnika. Javnost očekuje od novinara da im pruži sve relevantne i istinite informacije, osim ako nije ugrožen vitalni nacionalni interes države, neki važan razlog koji bi spriječio protok informacija ili onemogućio objavu određenih informacija.

U vremenu u kojem se gotovo svakodnevno izvješćuje o terorističkim napadima u Europi, o masovnom valu migracije stanovnika afričkih i azijskih zemalja, među kojima se nalaze i potencijalni teroristi, informacija nije zanemariva, odnosno ta informacija stvara određen vrijednosni sud i promišljanje. Takve informacije, pogotovo u područjima gdje borave migranti ili se nalaze u tranzitu, mogu predstavljati potencijalnu opasnost kako za lokalno stanovništvo tako i za migrante. Kada je riječ o migrantima koji su izbjegli jer su pogođeni ratnim uvjetima, prema međunarodnom pravu i UN-ovoj općoj deklaraciji, kaže se da svatko ima pravo tražiti i uživati sklonište u drugim zemljama pred progonima te da im je svaka država dužna osigu-

² Manuel CASTELLS, *Uspón umreženog društva*, Zagreb, 2000., str. 358.

rati azil. Međutim, migracijska kriza za sobom donosi i ekonomsko-radne migrante koji su se priključili valu ratne migracije i krenuli iz svoje države u države s povoljnijim ekonomskim mogućnostima. Jedna od rečenica koja oslikava migracijska kretanja onoga dijela stanovništva koji je ekonomski i materijalno zbrinut i u vlastitoj zemlji kaže: „Međutim saznanje da se negdje radi puno bolje te da iz takve sredine dolazi poziv za odlazak – jest izgleda presudno.“³ Dio medija iz pojedinih europskih i svjetskih zemalja svojim izvješćima o potrebi za radnom snagom „poziva“ te emigrante na dolazak u zemlju. U ovu skupinu možda spada manji broj zemalja, ali puno veći broj zemalja nije pripremljen i nema otvoreno tržište za priljev velikoga broja migranata. Takvi migranti, prema međunarodnom pravu, nemaju pravo na azil i mogu biti deportirani u svoje zemlje ili najbliže države gdje im sigurnost nije ugrožena.

S obzirom na to da se uvijek za vrijeme ekonomskih, gospodarskih, ratnih ili klimatskih katastrofa događaju krizna stanja, u njima pojedinci ponekad vide priliku za uspjehom, lakom zaradom, kriminalom. Prirodne katastrofe pogodne su za provođenje kriminogenih učinaka jer takvo je stanje u državi obično prikaz totalne društvene nekontrolle. Potresi, poplave, cunamiji i druge nepogode ostavljaju za sobom velike materijalne štete, gubitke velikoga broja stanovnika, nereda i totalni kolaps u društvu. Neki u tim nepredvidivim i nesretnim trenucima vide mogućnost lake zarade i kriminala.

Krijumčarenje ljudima dolazi u paketu s nemilim događajima gdje stradali, žrtve, nisu svjesni teškog kaznenog djela jer se ono događa u neprimjerenim i nemoralnim okolnostima u kojima skupine krijumčara postaju spasitelji koji pružaju pomoć u novonastalim okolnostima. Ne tako davno primjer takva stradanja ljudi i djece uslijed potresa dogodio se na Haitiju, gdje su mediji izvješćivali o neprimjerenim događajima, trgovini ljudima, krađama. Tadašnji regionalni UNICEF-ov savjetnik Jean-Luc Legrand upozoravao je u medijima na umreženu trgovinu djecom, na slabosti države, na lošu politiku i koordinaciju na terenu nakon potresa te krijumčarenje i nestanak većega broja djece iz bolnica i s pogođenih područja.⁴ Činjenica je da su ovakvi događaji učestaliji

³ Mirjana ADAMOVIĆ – Silva MEŽNARIĆ, „Potencijalni i stvarni ‘odljev’ znanstvenog pomlatka iz Hrvatske: empirijsko istraživanje“, *Revija za sociologiju*, god. XXXIV., 2003., br. 3. – 4., str. 158.

⁴ Usp. „Haiti: Iz bolnica nestalo 15 djece“, *www.rtrs.rs*, 22. I. 2010., <http://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=15116>, (28. II. 2017.).

u siromašnijim zemljama koje su, neovisno o prirodnim katastrofama, nerijetko pogođene drugim ekonomskim, gospodarskim i socijalnim problemima koji se onda samo prelijevaju s jednoga na drugi. Nedavno izvješćivanje o stanju na Haitiju također govori u prilog tomu da je ta zemlja pored stradanja gotovo 250.000 ljudi za vrijeme potresa i milijun i pol ljudi koji su ostali bez krova nad glavom i dalje zemlja koja se bori sa siromaštvom, glađu, kolerom i slabom zdravstvenom skrbi te političkim previranjima.⁵

Za razliku od prirodnih katastrofa, ratne katastrofe izazivaju vrlo teška krizna stanja jer dovode u prvome redu do ugrožavanja ljudskih života, ali i svih drugih vrijednosti civilizacijskoga društva. Uzrok tomu je nehumano ponašanje čovjeka. Rat u Bosni i Hercegovini najbolji je i najbliži primjer. Za vrijeme rata s bosanskohercegovačkih su prostora pristizala medijska izvješća koja nisu govorila samo o krijumčarenju ljudi i trgovini organima već i porastu kriminala kod domaćega stanovništva, o maloljetničkoj delinkvenciji i sličnim problemima. Uzrok takvu ponašanju može biti višestruk. Prije svega to je kolaps sustava, neimaština, potreba za osnovnim egzistencijalnim stvarima, a potom znatiželja koja je obično razlog pojave maloljetničkoga delinkventnoga ponašanja. Prema podacima Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova u razdoblju od 1992. do 1997. godine u sedam županija u Federaciji Bosni i Hercegovini zabilježeno je 4.702 kaznenih djela koja su počinili maloljetne osobe.⁶

Kada promatramo aktualne migracije stanovništva posljednjih godina, vidimo da se u medijskoj praksi prikazuje velik broj prijevara kod nezakonitih prijelaza preko državne granice uz novčanu protuuslugu, što obično loše završi. Praksa je pokazala da obično bivaju prevareni, pokradeni ili pak izbačeni iz brodova, kamiona i prije nego li dođu do željena cilja, do „obećane zemlje“.⁷ Postoji i još jedan segment inkorporiranosti kriminala s pojavom imigranata. Naime, bogati poduzetnici Europske unije u suradnji s agencijama

⁵ Vidi „Ovogodišnji dosje Talijasnog karitasa posvećen Haitiju“, *Katolička tiskovna agencija Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine*, 13. I. 2017., <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=67106>, (28. II. 2017.).

⁶ Usp. Dženana KARUP, „Djeca podzemlja“, *BH dani*, 9. XI. 1998., <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/88/tekst388.htm>, (28. II. 2017.).

⁷ Vidi „U brodolomu stradalo 11 migranata, među njima četiri bebe i dvoje djece“, *www.mojportal.ba*, 1. XI. 2015., <http://www.mojportal.ba/novost/220902/U-brodolomu-stradalo-11-migranata-medu-njima-cetiri-bebe-i-dvoje-djece>, (28. II. 2017.).

za zapošljavanje također predstavljaju „produženu ruku“ iskorištavanja ilegalne imigracije. U ilegalnim migrantima vide jeftinu radnu snagu, smanjenje troškova poslovanja i vlastiti profit.

No nažalost, statistike pokazuju da od ukupne mase ljudi koji pod svaku cijenu kreću na put prema „zemljama svojih snova“ do cilja stiže njih samo oko 30%. Veliki broj ljudi, s obzirom da se radi o osobama koje nisu prethodno ispunile sve uvjete za ulazak u ciljanu zemlju kao ni uvjete za prelazak preko teritorija tranzitnih zemalja bude na jednoj od etapa svog putovanja zaustavljen i vraćen u državu iz koje su krenuli ili u državu iz koje su neposredno ušli na teritorij zemlje u kojoj su otkriveni kao ilegalni imigranti. Zbog istih razloga, zbog nepoštivanja propisa Republike Hrvatske u zemlje polazišta ili u susjedne zemlje, tijekom proteklih šest godina vraćeno je gotovo 20.000 ilegalnih imigranata. Dakako, poštujući međunarodne konvencije, odnosno civilizirana pravila ponašanja hrvatska policija nije ni u kom slučaju vraćala ljude u zemlje u kojima bi na bilo koji način bila ugrožena njihova temeljna ljudska prava. Kako se uglavnom radi o državljanima dalekih zemalja koji se, posebno kao ilegalni putnici, teško mogu snaći sami na tako dugim putovanjima oni najčešće postaju žrtve dobro organiziranih međunarodnih krijumčarskih skupina kojima plaćaju ogromne naknade, ponekad ulažu i cijelu svoju imovinu nadajući se da će ih uspješno dovesti do željnog cilja.⁸

Prisutnost azilanata u zemljama koje pružaju azil popraćeno je raznim stereotipima i iskazivanjem negativnih i odbojnih stavova. Razlog takvu ponašanju domaćega stanovništva prema drugima, potrebitima i drukčijima je višeznačajan. Međutim, odgovornost medija u tim kriznim situacijama prepoznata je kao elementarna potreba da se društvo senzibilizira prema azilantima kako bi im se pružila primjerena zaštita ili prema migrantima kako bi im se omogućila bolja ekonomska i socijalna adaptacija na sredinu u kojoj počinju graditi novi život. S jedne strane, politika medija mora biti usmjerena na pomoć i suradnju, a s druge strane mora odgovorno i jasno voditi računa o rizicima koji postoje dolaskom novih kultura, civilizacija, protoka roba i mogućega kriminala.⁹

S obzirom na to da se u situacijama prirodnih i ratnih katastrofa pojedinci vide svoj izvor zarade pa se povećava i broj kriminogenih djela, jasno je da je odgovornost i pojačan nadzor i izvješćivanje medija presudno za održivu stabilnost društva. Stoga je velika odgovornost na onima koji izvjestiteljima, novinarima i svim medijskim radnicima daju prve informacije s terena. Naime,

⁸ Božena KATANEC, „Migracija kao globalni i lokalni problem“, *ART-e-FACT*, http://artefact.mi2.hr/_a01/lang_hr/report_katanec_hr.htm, (1. III. 2017.).

⁹ Usp. Milanka MIKOVIĆ, *Maloljetnička delikvencija i socijalni rad*, Sarajevo, 2004., str. 76. – 77.

one mogu pogoršati već napetu situaciju među lokalnim stanovništvom, ali i stabilizirati i senzibilizirati stanovništvo.

Već je 2000-te godine iskusni poznavatelj međunarodnih političkih odnosa profesor Radovan Vukadinović isticao i prognozirao sadašnje probleme ilegalnih migracija, trgovinu oružjem, prostituciju, širenje zaraznih bolesti, droge, terorizma. Nazvao ih je novim velikim izazovima i opasnostima globalnoga doba.

Radajući se na postojećim razlikama i nemogućnostima rješavanja, neki od tih problema napadati će ponajprije razvijene zemlje koje će pokušavati pronaći sredstva za borbu protiv ovih negativnosti. No, i uz sve jačanje sredstava međunarodnog ili pak regionalnog djelovanja, očito je da je riječ o korijenima koji su duboko utkani u današnji svijet podjele, bogatstva i bijede, nesporazuma i besperspektivnosti, koja sve više zahvaća golemo prostranstvo zemalja u razvoju.¹⁰

Nadalje, profesor Vukadinović smatra da se najčešći uzroci migracija i terorizma pronalaze u gospodarskom i socijalnom stanju zemalja. „Radikalni pokreti, bilo vjerskog bilo nekog drugog karaktera, upravo u tom velikom rezervoaru neimaštine i bespuća moći će uvijek tražiti svoje sljedbenike, a glavni strateški cilj će im biti destabilizacija razvijenog i bogatog dijela planete.“¹¹

Prognoze i proročanstva o tome kakvo nam vrijeme za život slijedi nije moguće predvidjeti. O tome možemo samo nagađati, ali ono što je sigurno jest to da se institucije ne ponašaju neetički, nego ljudi u tim institucijama te da zajedništvom, solidarnošću i uzajamnim radom svih institucija na lokalnoj, regionalnoj i globalnoj razini možemo utjecati na bolju, sigurniju i kvalitetniju izgradnju života. Stoga svaka institucija, a tako i mediji, ima svoje odgovornosti u ovom globalnom procesu.

2. Društvena odgovornost u medijima

Za većinu medijskih djelatnika i novinara objektivnost kao pojam prije svega znači nepristranost, istinitost i posvećenost koja ne tolerira iskrivljavanjâ bilo kakve vrste. Za razliku od takva gledišta, postoje suprotne tvrdnje koje kažu da je objektivnost iluzija i da ju pojmovno ovako definiranu

¹⁰ Radovan VUKADINOVIĆ, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Zagreb, 2001., str. 417.

¹¹ *Isto*, str. 417.

kao nepristranu teško možemo ostvariti. Potom su je prilagodili suvremenim shvaćanjima objektivnosti koja zahtijeva od novinara ili bilo kojeg medijskog djelatnika da svoje osobne simpatije i subjektivna promišljanja uspije odvojiti i u sebi zatomiti. Nft vodilja mora biti odgovoran izvor i realno stanje stvari o kojem se izvješćuje.¹²

U demokratskom društvu medijski djelatnici, izvjestitelji i novinari podliježu više samokontroli i vlastitim promišljanjima etike odgovornosti jer su pravna ograničenja relativna i pravno labavo pojašnjenja. Stoga se oslanjamo na vlastite etičke odgovornosti. U tom kontekstu i u demokratskom društvu autonomija medija podrazumijeva objektivno izvješćivanje o aktualnu stanju, obrazovanje najširega sloja stanovništva te prikazivanje razonode i zabave u najširem smislu. Funkcija je etike u novinarstvu stvoriti obvezu ondje gdje izostanu drugi resursi, a to su pravo i tržište. Drugim riječima, moral je prikazan u funkciji stabilizacije socijalne interakcije.¹³

„U novinarstvu etika znači pitanje o novinarski ispravnom i dobrom. Pri tome su ključne i funkcije koje se unutar nekog društva pripisuju masovnim medijima. Novinarstvo u demokraciji ima javnu zadaću. Ono treba pribaviti i širiti informacije o stvarima od javnog interesa, o tome zauzeti stav i kritizirati kako bi se utjecalo na proces formiranja mišljenja.“¹⁴

Pojmu društvene odgovornosti doprinijeli su povijesni trendovi. U literaturi se navodi pet povijesnih trendova. Prvi trend sigurno je industrijska revolucija (slobodniji protok robe, informacija, nepostojanje dotadašnjeg oblika kontrole medija), zatim ekonomski trend gdje društvena odgovornost stoji naspram ekonomskoj profitabilnosti. Treći povijesni trend koji je utjecao na uspostavu pojma društvene odgovornosti jest pojava intelektualnog i obrazovnog medijskog kadra koji je prepoznao potrebu uspostavljanja etičkih standarda u svakoj oblasti rada i provedbu minimalnih etičkih odgovornosti u kolektivnom sektoru.

Četvrti povijesni trend sigurno su novinarske škole u kojima se od medijskih radnika zahtijevalo stjecanje i učenje medijskih vještina i kompetencija u

¹² Usp. Mitchell STEPHENS, *A History of News: From the Drum to the Satellite*, New York, 1988., str. 262. – 268.

¹³ Usp. Michael KUNCZIK – Astrid ZIPFEL, *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*, Zagreb, 2004., str. 104.

¹⁴ *Isto*, str. 104.

uporabi medija, ali i učenje o medijskim regulacijama te o kolektivnoj odgovornosti. Takav trend u kojem je profesionalnost primaran temelj društvene odgovornosti i objektivnosti doveo je i do razvoja cjelokupne društvene svijesti i poimanja važnosti i uloge medija u društvu. U to vrijeme utemeljuju se prvi novinarski etički kodeksi (*American Society of Newspaper Edition*), principi za elektroničke medije, etički standardi i slično.

Naposljetku, ideja društvene odgovornosti, kako je u literaturi nazivaju, značajniju je ulogu dobila nakon Drugoga svjetskoga rata, a odnosila se na slobodu i odgovornost tiska. Tada su formirane obveze i funkcije medija prema društvenoj odgovornosti i etici izvješćivanja u medijima, ali i reklamnoj i zabavnoj industriji.¹⁵

3. Etika uvjerenja i etika odgovornosti u novinarstvu

Weber razlikuje dvije etičke maksime. To su etika odgovornosti i etika uvjerenja. U svom djelu *Politika kao poziv* Weber analizira političko i novinarsko djelovanje. Weber kroz različite profesije promišlja o odgovornosti prema posljedicama vlastitoga djelovanja. Etiku uvjerenja naziva još i *etikom poziva* dok etiku odgovornosti poistovjećuje s korisnom, utilitarnom etikom. „Za ilustraciju etike uvjerenja Weber daje religioznu maksimu: kršćanin postupa ispravno, a uspjeh dolazi od Boga. Iz ovoga se zaključuje da je tu važna isključivo namjera, a ne i posljedice. Za razliku od ove etike, etika odgovornosti polazi od toga da ‘čovjek za (predvidive) posljedice svog djelovanja mora biti odgovoran’.“¹⁶

Osobe koje djeluju svrhovito racionalno njima odgovara etika odgovornosti. Weber je obično pripisuje političarima dok etika uvjerenja odgovara osobama koje djeluju vrijednosno racionalno. Weber ovakvu etiku uvjerenja pripisuje novinarima jer smatra da oni za razliku od političara s kojima ih uspoređuje odbijaju odgovornost za posljedice vlastitoga djelovanja. Sva ova djelovanja i promišljanja idu u smjeru uspostavljanja i vrjednovanja osobne etike i preuzimanja vlastite odgovornosti za svoje djelovanje, bilo profesionalno bilo privatno. Nadalje, Weber ističe da za našu odgovornost i predanost

¹⁵ Usp. Luis DAY ALVIN, *Etika u medijima primjeri i kontraverze*, Beograd, 2004., str. 58. – 63.

¹⁶ Tonči KURSAR, „Neutralizacija političkog: weberovska kritika Rawlsa“, *Politička misao*, god. XL., 2003., br. 1., str. 53.

radu (ili političara ili novinara) bitnu ulogu ima naša taština ili sujeta. Prema njegovu shvaćanju svi su ljudi sujetni i tu ne vidi iznimku, ali se razlikuju po stupnju izraženosti svoje sujete. Weber smatra da je sujeta u akademskim krugovima jedna vrsta profesionalne bolesti, ali koja je relativno bezazlena jer ne ometa znanstveni rad. Suprotno tomu promatra sujetu političara i smatra da sujetan političar teži ka moći i isticanju samoga sebe u prvi plan. S vremenom postaje neobjektivan i neodgovoran za posljedice svoga djelovanja i izvršavanje obveza koje mu je društvo podarilo. Stoga ga njegova neobjektivnost dovodi do postizanja prividne, a ne stvarne moći, a neodgovornost u uživanje moći koja nema svoju svrhu i zajednički, društveni cilj.¹⁷ U tom kontekstu ide dalje i postavlja pitanje dužnosti prema istini. Drugim riječima, imamo dva etički orijentirana djelovanja putem kojih možemo odlučivati. To su etika uvjerenja i etika odgovornosti.

Na taj način ne govori se da je etika uvjerenja identična neodgovornosti, a etika odgovornosti nepostojanju uvjerenja... Ni jedna etika na svijetu ne može zaobići činjenicu da je postizanje „dobrih“ ciljeva u brojnim slučajevima vezano za prihvaćanje moralno sumnjivih ili u najmanju ruku opasnih sredstava, kao i mogućnosti i vjerojatnosti nastanka loših popratnih posljedica uspjeha; i nijedna etika na svijetu ne može reći kada i u kojem obimu etički dobar cilj „opravdava“ etički opasna sredstva i popratne posljedice uspjeha.¹⁸

Prema tome nije moguće ove dvije maksime svesti pod isto, odnosno, dati odgovor koji cilj može i kada treba opravdati određeno sredstvo. Međutim, ni etiku odgovornosti, a ni etiku uvjerenja ne možemo promatrati izolirano.

Obje etike u tom smislu nisu apsolutno suprotne, već zajednički čine čovjeka.¹⁹ Bitno u svemu jest pozivati na odgovornost i shvatiti principe, potrebu postojanja osobne, ali i društvene etike odgovornosti i vjerovanja koja će nam služiti u postizanju moralnijega i odgovornijega društva kada pravi, tržišni ili bilo koji drugi zakoni popuste.

¹⁷ Usp. Max WEBER, *Politika kao poziv*, Zagreb, 2006., str. 62. – 63.

¹⁸ *Isto*, str. 68. – 69.

¹⁹ Usp. M. KUNCZIK – A. ZIPFEL, *n. dj.*, str. 113. – 115.

4. Informacijsko društvo i mediji

U suvremenom dobu, globalnom dobu ili informacijskom društvu sve su oči uprte u rad medija jer gotovo sve informacije koje primamo dolaze iz raznih medija kojima smo svakodnevno izloženi. Kada je riječ o različitim vrstama etike i različitim vrstama odgovornosti, važno je naglasiti da medijsko djelovanje u sebi treba sadržavati određenu razinu etičnosti koja u sebi uključuje predviđanje posljedica svoga rada i djelovanja. Današnji mediji i medijski djelatnici, ali i svi oni koji su na bilo koji način uključeni u rad medija, trebaju biti svjesni društvene uloge medijskih tekstova i izvješća, posebice u digitalnom dobu kada se informacije šire neviđenom brzinom i dolaze do svih kutaka svijeta.

Konačno se shvatilo da snaga društva počiva u medijskim slikama koje jedine omogućavaju istovremeni i masovni transfer znakova i simbola, ideja i uverenja. Međutim, počela je bitka za novu vrstu nadzora, opasniju i pogubniju od svih prethodnih: kontrolu svesti, mišljenja i ideja. Sloboda izražavanja važi za sve, ali sloboda komuniciranja samo za one koji kontrolišu ili poseduju medije. Teorijska zbunjenost posledica je burne i nepredvidive prirode medijskog delovanja, koja pored sadržajne i izražajne strukture podrazumeva sve brže i uočljivije gubljenje vremensko-prostornih dimenzija. Snaga medija postala je veća no ikada, jer je sve brojniji i razmaženiji auditorijum sve više potpadao pod uticaj medijskih tvorevina koje su uvek proizvod nećijih interesa.²⁰

Izmijenjena uloga „kritičara društva“ jest u tome da oni nisu više samo pasivni prenositelji informacija, nego i aktivni sudionici svih događanja na svjetskoj pozornici kao jedni od ključnih igrača uz države, vlade, razne organizacije ili pak multinacionalne korporacije koje mogu stvoriti vlastite događaje te potaknuti ili pozitivne ili negativne reakcije ljudi koji su im izloženi. „Mediji se već odavno ne tretiraju samo kao prenositelji sadržaja. U ‘društvu’ oni sve više preuzimaju oblik i kolorit socijalnih, političkih, kulturnih i gospodarskih struktura unoseći u ‘virtualni prostor’ multimedijски fenomen, obogaćujući javnu i privatnu komunikaciju.“²¹

Utjecajem na ljudska mišljenja, ponašanja, stavove, vrijednosti, stupanj odgovornosti medija, prema prikazu događanja na užem i širem području,

²⁰ Srđan MILAŠINOVIĆ – Zoran JEVTIĆ – Goran MILOŠEVIĆ, „Promjena terorističkih doktrina u procesima medijske globalizacije“, *Suprostavljanje terorizmu međunarodni standardi i pravna regulativa*, Banja Luka, 2011., str. 386.

²¹ Franjo MALETIĆ, „Informacija je ponovno ‘In’“, *In Medias Res*, god. III., 2014., br. 5., str. 717.

treba biti mnogostruko veći. S razvojem globalnoga društva i sa svim prednostima i nedostacima toga društva mijenja se i sama uloga medija. Kada se govori o slobodnom protoku ljudi, dobara, usluga, novca i ne manje važnog čimbenika, ako ne i najvažnijeg, informacija (slobodno traženje, primanje i širenje informacija), zanemaruju se činjenica da kroz ove čimbenike može doći i do pojave globalnih problema na svjetskoj razini koji mogu ugroziti opstanak društva ili pojedinačnih društava. Mnoštvo informacija koje se prenose teško je provjerljivo i dokazivo, a velik broj informacija nije u funkciji razvoja. Jedan od citata, koji prenosimo iz knjige Vladimira Volkova *Dezinformacija od trojanskoga konja do interneta*, najzornije pokazuje utjecaj na informacije i utjecaj „informacija“ na ljude: „Otkad ljudi imaju usta da govore i uši da čuju, drugim riječima, otkad razumiju poruke, shvatili su da se može izvući korist iz nejasnosti sadržaja i najbezazlenija informacija: da pošto kvalitet istine, sadržane u informaciji, nije ni određen, a ni zagarantiran, nema ničeg lakšeg no nehotičnoj istini prikazati svjesnu obmanu.“²²

Ustrajanje na zadovoljavanju svih ovih čimbenika koji svijet čine „globalnim selom“, kao što je to rekao Marshal McLuhan, dovodi do pojave brojnih problema kao što je međunarodni kriminal, trgovina ljudima, terorizam, *cyber* napadi, ekološki problemi te do političkih problema koji mogu ugroziti razne oblike sigurnosti. Sve je to posljedica modernoga doba u kojem bismo svi trebali živjeti pod krinkom „jednakosti“.

Vidimo da mediji, kada je riječ o izvješćivanju o migracijama, slijede etiku uvjerenja koja zahtijeva od ljudi prije svega humanost i senzibilitet prema ugroženim skupinama ljudi. Mediji prije svega teže za profitom, a to vrlo često ostvaruju kroz prikaz emocija. Kao što poznata krilatica kaže da cilj opravdava sredstvo, mediji se, kao i svi oni kojima je u interesu samo novac i zarada, služe emocijama za ostvarivanje svojih interesa: „Ne zaboravimo također da se stvarni ciljevi dezinformatora i novinara poklapaju u jednoj točki. Čak ako je u osnovi novinar zadužen da obavještava a dezinformator da dezinformira, u stvarnosti su i jedan i drugi spremni ili navedeni da izazovu

²² Vladimir VOLKOV, *Dezinformacija od trojanskog konja do interneta*, Beograd – Lausanne, 2001., str. 30.

emocije: za dezinformatora, emocija je ta koja će privući i navesti na akciju koju želi; za novinara, emocija se bolje prodaje nego vijest.²³

Jedna od prvotnih zadaća medija jest bila zaštita vrijednosti društva čiji su dio, no s pojavom masovnih informacijsko-komunikacijskih sredstava ta se uloga iz temelja mijenja. Danas se prenose događaji koji ostvaruju interese samo određenih skupina ljudi, ne misli se na cjelokupno društvo i na vrijednosti koje ono podupire. „Najveću korist od takvog informacijskog sustava imaju globalna svjetska privreda, trgovina, i kapital kojima, kao i u doba starih Feničana, pogoduje što bolji i brži oblik komunikacije, odnosno informiranja.“²⁴ Nije upitno da novi mediji, ali i oni malo tradicionalniji, trebaju zadržati notu humanosti, no iza toga se vrlo često kriju mnogo veći i nerješivi problemi. Takav je primjer migracijska kriza koja nije toliko velik problem kada je u pitanju prihvrat tih ljudi (barem kao što se medijski prikazuje), nego promjene koje ona može proizvesti na svim drugim područjima u ekonomskom, kulturnom, vjerskom, ideološkom, sigurnosnom i vrijednosnom smislu.

5. Kolektivna ljudska prava nasuprot individualnim ljudskim pravima

U novije se vrijeme sve više zahtijeva ostvarivanje individualnih ljudskih prava, a kolektivna se ljudska prava dovode u drugi plan. I jedna i druga prava podjednako su važna, ali uz uvažavanje samo jednih na štetu drugih ugrožavaju se brojne ljudske konvencije koje traže poštivanje tih ljudskih prava. I kada su u pitanju problemi svjetskih razmjera vrlo se često događa da mediji koji koriste ljudsku osjetljivost djeluju u smjeru onih koji su prikazani kao ugroženi, nemoćni, a ne vide i drugu sliku zaštite društva u kojem žive. Teško je riješiti nerješivu sintagmu globalnih medija i globalnoga društva uz još uvijek postojanje pojedinačnih društava sa svim njihovim posebnostima. „Svjetonazor inženjera globalnoga društva ne poznaje univerzalne vrijednosti slobode, istine i pravde jer one nužno vode afirmaciji razlika.“²⁵ Zadatak svih

²³ Isto, str. 161.

²⁴ Milan PELC, *Pismo, knjiga, slika: uvod u povijest informacijske kulture*, Zagreb, 2002., str. 192.

²⁵ Miroslav TUĐMAN, *Programiranje istine*, Zagreb, 2012., str. 63.

onih koji svojim riječima ili tekstovima djeluju na velike mase ljudi jest zagrepsti duboko ispod površine svjetskih događanja te prikazati i drugu stranu priče, u ovome slučaju i utemeljen strah onih država i naroda koji primaju velik broj migranata. To bi moglo izazvati gnjev svih onih koji ostvaruju interese u društvima bez granica i dovesti u pitanje moći i kontrole nad medijima, ali isto tako i prikazati i negativnu stranu migracijskih kretanja.

Isto kao što migranti traže ostvarivanje svojih prava kroz promjenu mjesta stanovanja, isto tako i oni koji su izloženi migracijskom priljevu ljudi traže zadovoljenje svojih prava u društvu čiji su članovi. Svi oni traže i medijsku potporu: prvi za prikaz ljudskih sudbina, a drugi za vlastitu ugroženost, odnosno strah pred novim članovima društva i promjenama koje će masovne migracije izazvati. Prenositelji informacija i događaja moraju u obzir uzeti i jedne i druge čimbenike. Urušavanje izgleda jednoga stabilnoga društva može doći i uslijed rješavanja globalnih svjetskih problema. Mediji trebaju prikazati i jednu i drugu stranu priče bez bojazni da će biti shvaćeni u negativnom svjetlu.

S povećanjem migranata došlo je i do promjene unutar Europske unije između politika pojedinih zemalja, što je dovelo do narušavanja odnosa među tim zemljama. Pojedine su zemlje odbile prihvat migranata govoreći o ugroženosti vlastitoga stanovništva priljevom velikoga broja migranata dok su druge zemlje tražile nesmetan prolazak migranata tražeći poštivanje njihovih ljudskih prava. Mediji su migracijskoj krizi pristupili tako što su nekim problemima dali veći medijski prostor prikazujući ih u puno ljudskijem obliku od problema, primjerice, ulaska velikoga broja neregistriranih migranata, bez dokumenata, s potpuno drukčijim namjerama od stvarnih migranata i mogućem narušavanju sigurnosti itd. „Koliko će ova migracijska i izbjeglička kriza utjecati na cjelokupno stanje sigurnosti u Europskoj uniji vidjet će se, ali posljednji teroristički napad u Parizu nedvojbeno je pokazao da su terorističke skupine iskoristile ovu krizu za nesmetani prelazak europskih granica.“²⁶ Nedugo nakon ulaska velikoga broja migranata dolazi do raznih vrsta narušavanja reda i mira unutar određenih područja, ali i do terorističkih napada što nužno ne mora, ali može biti u uzročno-posljedičnoj vezi. Teroristi i terorističke organizacije imaju mogućnost iskoristiti migracijsku krizu za upad na određena

²⁶ Jure TADIĆ – Filip DRAGOVIĆ – Tonči TADIĆ, „Migracijska i izbjeglička kriza – sigurnosni rizici za EU“, *Policijska sigurnost*, god. XXV., 2016., br. 1., str. 25.

područja bez gotovo ikakve kontrole. Identifikacijom terorista otkriveno je da su neki od njih bili dio migracijskoga vala koji je prošao i kroz susjedne nam zemlje Hrvatsku i Sloveniju.

S potpuno drukčijim kulturnim, vjerskim, običajnim posebnostima uz medijski pokušaj kulturne integracije zanemaruje se vrlo često predviđanje posljedica tih medijskih prikaza.

Globalizacija je veoma kompleksna upravo zbog kulturoloških aspekata. Globalno komuniciranje i migracije koji čine globalizaciju, tradicionalne kulture tjeraju na koegzistenciju te time i međusobne napetosti. Nastajanje jedinstvene svjetske kulture ugrozilo bi autentične kulturne različitosti raznih skupina. Neupitno je da mediji masovnih komunikacija omogućuju širenje popularne kulture i razvoj tzv. globalne kulture što prijeti kulturnim i nacionalnim identitetima koji čine raznolikost svijeta.²⁷

Svako drukčije viđenje, svako nepovjerenje, svako promišljanje o dalekosežnim posljedicama svjetskih događanja u medijskom se prostoru prikazuje kao ugrožavanje ljudskih prava, pri čemu se ističu samo prava manjina dok se pitanje prava većine ne postavlja. Ljudska su prava jednaka za svakoga bez obzira na to bio on dio manjinske ili većinske skupine, što mediji trebaju uključiti u svoja izvješća.

6. Sigurnosni aspekti migracijskih kretanja i njihov medijski (ne)prikaz

Slika jednoga dijela svijeta samo je djelomično prikazana kroz informacijsko-komunikacijske sustave, dok srž problema zemlje iz kojih migranti dolaze, uzroci problema, razlozi emigriranja nisu medijski popraćeni. Ograničavanje na samo jedan dio teritorija i na jedan dio zemaljske kugle, a to je u ovome slučaju europski kontinent, smanjio je mogućnost realnoga prikaza stanja na svjetskoj sceni. Migracije, kulturna integracija, ljudska prava, drukčiji svjetonazori „DA“ ali i uz uvažavanje posebnosti i drugih i drukčijih a da se pritom ne zanemaruju i njihove značajke (posebnosti europskoga kontinenta). Vrlo često u medijskim tekstovima i izvješćima možemo čuti da dolazi do jačanja desnice, da je desnica protiv ulaska migranata, da jačaju ksenofobične struje²⁸

²⁷ Paul COLLIER, *Exodus, Immigration and Multiculturalism in the 21st century*, Oxford, 2013.

²⁸ Vidi članke Iva REBAC, „Križa i migranti im pogoduju: desnica sve više jača u Europi“, *24sata*, 7. II. 2016., <http://www.24sata.hr/news/desnica-se-gnijezdi-u-europi-kriza-i-migranti-im-pogodu->

i sl. kada su u pitanju drukčija razmišljanja o ulasku migranata. No, kada dođe do narušavanja sigurnosnog sustava, više nisu u pitanju samo desni nego i lijevi i tradicionalisti, i liberali i radikali te brojne druge skupine.

Pitanje sigurnosti nije manje važno od pitanja ljudskih prava. Oba pitanja trebaju biti u srži svjetskih politika. Informacijsko uvjeravanje u faktor ljudskosti i jednakosti opravdano je ako ne dolazi do novih mogućih prijetnji koje mogu proizvesti mnogostruko veće probleme od početnih. Uloga medijskih djelatnika i svih onih koji sudjeluju u stvaranju medijske politike jest prikazati srž problema, biti glas savjesti jednoga društva te prikazati realnost ma kakva god ona bila. Uz pravo na informacije građani prije svega imaju pravo na kvalitetne informacije, informacije koje će im olakšati svakodnevni život, koje će ih šire upoznati s problemima, a ne na dezinformacije i pogrešne informacije koje ih trebaju uvjeriti u postupke određenih interesnih skupina.

Mediji imaju utjecaj na javnost, imaju moć u oblikovanju kolektivne svijesti čime mogu pokrenuti ljude na razne vrste djelovanja. Izgubili smo neposredan doživljaj svijeta, licem u lice, sada stvari i događaje doživljavamo posredno putem medija. Razni komunikacijski kanali oblikuju naše stavove, uvjerenja, vrijednosti. Pitanje povezanosti medija, migracija, terorizma, politike i brojnih drugih čimbenika predmet je raznih istraživanja unutar različitih znanstvenih disciplina. Ovo potkrepljujemo citatom iz knjige *The Media Monopoly*: „Želimo li kontrolirati društvo, moramo kontrolirati informaciju“.²⁹ Sve veća ispolitiziranost medija i korištenje nepovoljnih društvenih situacija poput ratova i migracija ide u smjeru ostvarivanja političke prednosti. U tu se svrhu koriste mediji koje jedne političke opcije prikazuju kao dobronamjerne, solidarne, otvorene za manjinske skupine dok druge političke opcije, čija mišljenja nisu istovjetna, prikazuju kao neprijateljski nastrojene, kao prijetnju slobodi, jednakosti, kao pojavu fašističkih ideja itd. Ljudske sudbine

ju-460128, (18. VI. 2016.); Jelena Tešija, „Ušpon desnice u Europi sve je veća prijetnja za migrante“ (i to uslijed najveće izbjegličke krize u Europi)“, *Telegram*, 21. V. 2015., <http://www.telegram.hr/politika-kriminal/kako-je-uspon-desnice-u-europi-sve-veca-prijetnja-za-migrante-i-to-usred-najvece-izbjeglice-krize-u-povijesti/>, (21. V. 2016.); „Jačanje desnice širom Evrope“, *Al Jazeera Balkans*, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/jacanje-desnice-sirom-evrope>, (2. IX. 2016.); „Izbjeglice izazvale procvat desnice u Europi“, *Fokus*, 10. XI. 2015., <http://www.fokus.ba/eu-fokus/izbjeglice-izazvale-procvat-desnice-u-evropi/132828/>, (14. VIII. 2016.).

²⁹ Ben BAGDAKIAN, *The Media Monopoly*, Boston, 1997. citirano prema: Stjepan MALOVIĆ, *Novine*, Zagreb, 2003., str. 24.

koje mediji prenose u službi su raznih vrsta interesa koji nisu u duhu koji promoviraju.

Osim sigurnosnih problema koji mogu nastati, tu su i velike kulturne, ekonomske, demografske promjene, ali i pitanje integracije migranata u novu sredinu. Sve to zahtijeva mnogo složeniji pristup raznih disciplina ovomu problemu ili problemima. Uloga medija je neizostavna. Osim pozitivnoga pristupa migrantima (koji je i očekivan) trebaju upozoriti na moguće posljedice unutar društvenih promjena. Ekstremističke skupine, terorističke organizacije vrh su problema. Terorističke organizacije također koriste medije za novačenje svojih pristaša, za stjecanje materijalne dobiti, za izgradnju planova napada i brojne druge ilegalne aktivnosti. „Od migracijske krize devedesetih godina 20. stoljeća, nezakonite migracije smatraju se ‘kroničnom bolešću’ južnoeuropskih migracijskih tokova. Na njihovo održavanje, ali i poticanje utječu nezakonite prakse (nezakoniti rad, neplaćanje poreza i socijalnog osiguranja i dr.) u području gospodarstva, ali i učestale provedbe regulacijskih programa.“³⁰

Usred zaokupljenosti medija migracijskom krizom brojni drugi problemi koji muče cjelokupnu populaciju stavljeni su u drugi plan ili su u potpunosti zaboravljeni. Tema iseljavanja velikoga broja ljudi treba biti jedna od glavnih tema svjetskih medija, ali ne manje važne teme su iskorištavanje blagodatni pojedinih zemalja, rušenje određenih političkih sustava pod krinkom demokracije, zaštita ljudskih prava uz mogućnost kontrole toga stanovništva od drugih vlada i zemalja, stvaranje još većega jaza između bogatoga i siromašnoga dijela svijeta itd. Svi ti problemi dovode do pojave većeg broja migracija. Puno je lakše medijski prikazati potrebu za pomoć, ugroženost, rat, nasilje nego ukazati na razne vrste prijevara, malverzacija, lažnih „demokracija“ itd.

Ono što iz medijskoga kuta jedan dan može biti pozitivno u smislu pomoći tim ljudima, njihovu zbrinjavanju, zdravstvenom i socijalnom osiguranju ili pak obrazovanju već sutradan može dovesti do pojačane netrpeljivosti između različitih etničkih i vjerskih skupina.

³⁰ Snježana GREGUROVIĆ, „Obilježja migracijskih tokova i integracija novih imigrantskih grupa na tržištu rada u južnoeuropskim zemljama članicama Europske unije“, *Migracijske i etničke teme*, god. XXVII., 2011., br. 1., str. 61. – 62.

Brojke govore same za sebe: prema podacima Ureda Agencije Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR), gotovo 224.000 izbjeglica došlo je u Europu preko Sredozemlja u razdoblju od siječnja do srpnja ove godine. Sirijski su najveća skupina među tim doseljenicima (34 %), nakon čega slijede Eritrejski (12 %), Afganistanci (11 %), Nigerijski (5 %) i Somalijci (4 %). Procjenjuje se da će se broj migranata koji pokušavaju doći do obala Europe ove godine popeti do pola milijuna, a prema nekim procjenama riječ je čak i o milijun ljudi. Jasno, može se samo suosjećati sa sirijskim i libijskim izbjeglicama, protjeranima iz domova zbog ratnih razaranja. Ali s geopolitičkog aspekta treba razmišljati o destabilizatorskom i sigurnosnom potencijalu takva razmjera migracijskih valova za Europu. Europski kontinent bit će suočen s etničkom i vjerskom fragmentacijom i postat će plodnim tlom za nastanak i širenje islamskoga radikalizma.³¹

Terorizam kao pojam nije novovjeka pojava, ali s razvojem društva i globalizacijom dolazi do pojave masovnijih oblika terorističkih napada i sofisticiranijih metoda koje se koriste, kao i povećanja broja članova terorističkih organizacija, raznovrsnijih ciljeva i tomu slično. Kako definirati terorizam i kako ga prepoznati uslijed postojanja mnoštva različiti definicija i različitih gledišta na terorističke aktivnosti? Zajedničko je svim definicijama da terorizam u sebi uključuje širenje straha kod velikoga dijela populacije nastojeći time upozoriti na određeno nezadovoljstvo unutar društva, određene probleme koje terorističke organizacije ne mogu ostvariti mirnim putem. Iako se nastoje razdvojiti teroristički napadi od migracijske krize, vidljivo je da su ta dva pojma neizostavno povezana kao i pojam globalizacije, koji je povećao opseg tih dvaju pojmova. Velik broj migranata spas traži zbog različitih terorističkih skupina koje ugrožavaju njihov opstanak i sigurnost na nekome području. Kada je riječ o suprotnome procesu s migrantima na različita područja ulaze i teroristi kojima nije cilj spasiti se od rata ili povećati ljudska prava, nego nanijeti psihičke ili fizičke gubitke društvima u koja ulaze. Ono što slijedi ove procese jest pitanje integracije migranata. Ne dođe li do integracije, dolazi do nezadovoljstva, nemogućnosti pronalaska posla, školovanja, zdravstvene zaštite,

³¹ Jure Vujčić, „Hoće li se Europa pretvoriti u izbjeglički kamp? Migracija kao geopolitičko oružje“, *Vijenac*, 21. IX. 2015., <http://www.matica.hr/vijenac/561%20%20562/Migracija%20kao%20geopoliti%C4%8Dko%20oru%C5%BEje/>, (22. X. 2015.).

a razne vrste predrasuda domaćega stanovništva dovode do ugroženosti što može dovesti do toga da te osobe postanu članovi terorističkih organizacija i na kraju sami izvršitelji terorističkih napada.

Demograf prof. dr. Anđelko Akrap ističe da se dosad nijedan model integracije nije pokazao jako uspješnim. Imam dojam da visoko razvijene zemlje, koje su se naučile na useljavanje onih imigranta koji im trebaju kao radna snaga i koje se opiru nekontroliranom priljevu imigranata, teret žele prebaciti na manje razvijene zemlje, čiji socijalni sustavi to ne mogu podnijeti. Zadatak EU je procijeniti svoje integracijske mogućnosti, ljude ne možemo useliti i ostaviti marginalizirane jer to sutra može biti potencijalni izvor sukoba. Sposobnost rješavanja problema migranta ovisi i o ekonomskoj snazi zemlje.³²

Izvjешća masovnih medija trebaju upozoriti na sve te procese te pokazati i uzroke migracija i terorizma te tako doprinijeti jačem društvenom angažiranju u rješavanju svjetskih problema migracija i terorizma. Mediji nisu više samo prenositelji informacija, nego su aktivni sudionici migracijskih kretanja, ali i svih drugih problema s kojima se suočava moderno društvo. Upravo zbog svoje izravne uključenosti u migracijske, ali i druge probleme ne može se izvješćivati jednostrano. Šarolikost medija dovela je do različitih vrsta izvješća o ovome problemu uz uplitanje i drugih čimbenika poput političkih, ekonomskih, kulturnih i dr. Cilj ovoga rada nije prikazati ili dodijeliti krivicu medijima i njihovu odnosu prema različitim društvenim problemima, nego u sagledavanju interdisciplinarnosti problema na koje mediji moraju paziti. Migrantske rute, ekonomsko stanje zemalja u koje ulaze, socijalna davanja, kulturna prihvaćenost ili neprihvaćenost sve su ono što migranti mogu saznati iz medijskih sadržaja. Terorističke organizacije i teroristi koriste masovne medije kako bi propagirale svoje aktivnosti i privukle pristaše (internet, društvene mreže, osnivaju vlastite portale) te tako izgradile svoju strategiju i ostvarile financijsku potporu. „Terorističke organizacije se koriste internetom zbog njegove sveprisutnosti i anonimnosti, za potrebe propagande, regrutiranja, indoktrinacije, prikupljanje sredstava i vođenje psihološkoga rata.“³³

„Također je nužno uputiti nedvosmislene poruke izbjeglicama u segmentu prava koja mogu očekivati a koja ne, i to medijima i diplomacijom. Potrebno

³² Dijana JURASIĆ, „Očekuju med i mlijeko, ali se u EU neće snaći“, *Večernji list*, 3. IX. 2015., <http://www.vecernji.hr/svijet/ocekuju-med-i-mlijeko-ali-se-u-eu-nece-snaci-1022538>, (16. IX. 2016.).

³³ Ivona PASTOR PERIŠA, „Organizacijski oblici suvremenih terorističkih organizacija“, *Polemos*, god. XV., 2012., br. 2., str. 151.

je pojačati aktivnosti na diplomatskom i vojnom planu kako bi se podigla razina sigurnosti u državama odakle izbjeglice dolaze.³⁴ Potrebno je da medijska izvješća prenose dio vojnih i diplomatskih aktivnosti koje idu u smjeru poboljšanja stanja u zemljama iz kojih migranti dolaze. Mediji postaju sredstvo, a ne cilj u suvremenom dobu. Upravo zbog sudjelovanja kao sudionika u svjetskim događanjima sve se više unutar informacijskoga društva treba raditi na medijskome opismenjavanju, odnosno kritičkome vrjednovanju medijskih sadržaja. U skladu s tim na konferenciji 1992. donesena je definicija medijske pismenosti prema kojoj je medijska pismenost „sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija.”³⁵

Zaključak

Novi čimbenik moći i utjecaja na društvo su mediji, posebice masovni mediji. Mediji su od prvotne uloge prenositelja informacija s vremenom dobili mnogo aktivniju ulogu te postali kreatori društvenih događanja. S izmijenjenom ulogom medija u različitim vremenskim i povijesnim kontekstima nastaje i drukčije shvaćanje i proučavanje medija i njihova utjecaja na šire društvo. To dovodi do različitih teorija o medijima i njihovu utjecaju. Kao glavni socijalizacijski čimbenik društva mediji postaju predmetom proučavanja različitih znanstvenih disciplina i pristupa im se s potpuno različitih gledišta.

Etičko pitanje i pitanje rada medija i medijskih sustava i svih oni koji su involvirani u njihov rad još su uvijek složena pitanja koja traže velik oprez pri pokušaju točnoga određenja, napose tamo gdje je narušena etika ili su pomaknute njezine granice. Kao što smo zaključili da različite kulture, narodi, vjere i druge skupine poštuju različite vrijednosti i ne posjeduju univerzalna ljudska prava, postavlja se pitanje kako i u kojoj mjeri masovni mediji mogu biti etični (a trebali bi biti jer se obraćaju širokim masama ljudi) ako zastupaju širu javnost bez obzira na navedene razlike. Također, pitanje je kako pomiriti dvije nepomirljive stvarnosti, ono što je jednima moralno, drugima nije, ono što je jednima pozitivno drugima je negativno.

³⁴ J. TADIĆ – F. DRAGOVIĆ – T. TADIĆ, *n. dj.*, str. 35.

³⁵ Nada ZGRABLIJĆ ROTAR, *Medijska pismenost i civilno društvo*, Sarajevo 2005., str. 10.

S pojavom različitih vrsta kriza mediji uvijek moraju preispitati svoje djelovanje jer svojim utjecajem, što posrednim a što neposrednim, djeluju na velike mase ljudi, odnosno oblikuju njihova mišljenja, ponašanja, stvaraju nove vrijednosti ili podupiru već postojeće. Migracijska su kretanja kroz medije prikazala samo površinski sloj svjetskih događanja vezanih uz priljev velikoga broja migranata. Slika kojom mediji prikazuju život u zemljama u koje dolaze migranti, a koja ističe, primjerice, velika socijalna davanja, bolju zdravstvenu zaštitu, besplatno obrazovanje ili pak bolje poslove, vrlo su često poticaj zbog kojeg se migranti odlučuju baš za te zemlje. Njemačka premijerka Angela Merkel u svojem je obraćanju medijima prilikom posjeta Sarajevu izjavila: „Obzirom na veliku stopu nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini, kancelarka je ukazala na to da dobro obrazovani ljudi iz zemlje mogu naći perspektivu u Njemačkoj – u pogledu povećanja nedostatka kvalifikovane radne snage u Njemačkoj, kancelarka je migraciju kvalifikovane radne snage nazvala kao ‘win-win-situation’.”³⁶ Ovo dovodi do konfliktne situacije jer nitko, ili vrlo rijetki, ne dovodi u pitanje samu ljudsku notu odnosa prema migrantima. Međutim, postavlja se i pitanje oblika odgovornosti prema zajednici u koju migranti useljavaju. Građani kao pripadnici neke zajednice i određene države traže poštivanje svojih prava, zaštitu vlastitoga života, rada, materijalne egzistencije, svojih vrijednosti. Medijska su izvješća kvalitativno tomu podredila malu pozornost zanemarujući da su i sami društveno odgovorni prema cjelokupnoj zajednici.

Etika odgovornosti samo je jedan dio cjelokupne etike koja uključuje predviđanje posljedica svoga djelovanja. Svaki segment zajednice treba nositi dio odgovornosti, a mediji kao jedan od najvažnijih dijelova te zajednice trebaju ponijeti veći dio odgovornosti. Da bi se u profesionalnom smislu postigao određen stupanj etičnosti, barem njezin minimalni dio, mora se prije svega ispuniti dio osobne moralnosti. Moralna je kompetencija preduvjet za bilo kakav drugi oblik moralnosti.

Rješavanje samo jednoga globalnoga problema, u ovome slučaju masovnih migracija, a ne prikazivanja drugih globalnih problema, kao što su kriminal,

³⁶ „Savezna kancelarka Angela Merkel u Sarajevu“, *Ambasada Savezne Republike Njemačke – Sarajevo*, http://m.sarajewo.diplo.de/Vertretung/sarajewo/ba/03/Kopie_20von_20bk_besuch_juli_2015.htm, (20. II. 2017.).

trgovina ljudima, terorizam, ekološki problemi, ekonomska kriza i sl., samo je mali mozaik slagalice. Ako će jedan globalni problem proizvesti niz drugih problema, pitanje je koliko su medijski tekstovi i izvješća bili društveno odgovorni. Mediji trebaju biti senzibilizatori javnosti, ali i stabilizatori društvenoga poretka. Jedna odgovornost ne isključuje drugu vrstu odgovornosti. Odgovornost prema ugroženu stanovništvu ne bi smjela isključiti odgovornost prema zajednici u kojoj djeluju. Kritičko preispitivanje uloge medija u suvremenim svjetskim procesima je svakodnevni zadatak sviju nas. Upravo aktivna uključenost u svjetska događanja sviju nas traži i stalno preispitivanje uloge medija i njihova utjecaja na šire mase ljudi jer uz angažiranost moramo biti svjesni i potrebe za medijskim opismenjavanjem. Biti medijski nepismen u 21. st. isto je kao živjeti izvan svih oblika događanja koji se tiču nas samih.